

Byahornet

ÅRGÅNG 40 1981

NUMMER 4

= Skåneland

EGON PRAHL

Näsbyholm:

Från hoveriets dagar

Vårt skånska landskap är ju känt för sina många slott och herresäten. Det var huvudsakligen adeln och kyrkan (*senare även kronan*) som samlade dessa väldiga domäner. Samlandet av dessa tog sin början under Fredrik II:s regeringsår 1559–1585. Denne danske kung var den som uppmuntrade adeln till jordköpen – och dessa i sin tur var ej sena att efterfölja hans uppmuntran härtill genom att lägga under sig all den jord de kunde komma över för att på så sätt bilda storgods. Kungen själv gick i spetsen för utvecklingen genom att handla med adeln.

Från Fredrik II flyttar vi oss fram till mitten av 1600-talet för att ta oss en titt på egendomsfördelningen som då hade följande utseende: Adeln 54 procent, kronan 27, kyrkliga institutioner 11 och endast 8 procent av jorden var i böndernas ägo. Proportionen undergick längre fram vissa förändringar, men adeln förblev länge den störste egendomsägaren.

Vi tar åter ett steg fram i tiden, närmare bestämt till Karl XI:s tid då en koncentration av gårdarna skedde. Adelsmännen (*frälset kallat*) var befriade från de flesta skatter – men nu stadgades att endast socknes frälse skulle vara skattefritt. Detta fick den följd att man nu bytte ut gods i andra socknar mot gårdar i den egna socknen där huvudgården var belägen. Genom detta tillvägagångssätt underlättades skötseln av de stora domänerna – men kon-

centrationen fick till följd att de sk hoveriböndernas antal ökades väsentligt. Denna kategori av människor var under adeln lydande bönder, sk veckodagsbönder eller hoveribönder som de kallades här i Skåne. Till denna grupp hörde också torparna. Genom dessa människor behövde adelsmännen ej hålla varken arbetshästar eller redskap, då dessa helt skötte huvudgårdens eller under densamma underlydande större avelsgårdars jordbruk, underhålla byggnader etc.

Hur vi nu än vrider och vänder på det så hade systemet en dålig klang och var ruinerande för alla parter – och inte nog därmed utan också moraliskt nedbrytande på bonden eller torparen som hade att inställa sig till arbete när helst så påfordrades. Sin egen gård fick han sköta när tid blev över. Var och en kan ju lätt förstå att det under sådana förhållanden måste ha varit mer än moraliskt nedbrytande – ett tvång som ytterligare accentuerades av inspektors och ladufogdars hänsynslösa pådrivning, där käppen allt som oftast kom till användning. Mången är också den hoveribonde som fått prygel på de större godsens gårdskontor.

Från Lindholmen i Svedalatrakten berättar tex en gammal domstolshandling från 1752 om hur en gammal fattig änka klagade hos rätten över att såväl inspektoren som ladufogden på detta gods slagit hennes son Thomas då han gjorde hoveri

på gården. Inspektoren hade kommit in på logen och befallt Thomas att följa med upp på gårdskontoret. Väl ditkommen blev han av inspektoren misshandlad under öronen och slagen i huvudet och på kroppen med en käpp. Efter en stunds misshandel kom även ladufogden tillstädes och jagade därvid ut bonden – samtidigt slog han honom i huvudet med ett kvastskäft och bad djävulen regera honom, allt medan blodet rann nedåt Thomas kropp. Då denne var nästan sanslös, fick han det beskedet, att han skulle få ännu mer stryk, eftersom han ”tålde lika mycket som en skjutsmärr”. Men för all smärta, sår, svullnader och blånader som tillfogats bonden, gick herrarna fria, ty en förlikning kom här liksom i otaliga andra fall till stånd – en förlikning, utan vilken den förorättade och hans gamla mor utan tvivel fått gå från gård och grund.

Hoverisystemet florerade på våra skånska gods ända fram till slutet av förra århundradet. Men undantag fanns – en som tidigt bröt mot systemet och bytte ut det mot arrende i pengar var den inte alldeles obekante *Rutger Maclean* på Svaneholm. De kringliggande adelsmännen och godsägarna var emellertid mera skeptiska mot detta förfarande och såg kanske med något av en hånande och skeptisk blick mot sin kollega på Svaneholm.

Ett av de gods där hoverisystemet stod sig längre var på *Näsbyholm*. Vi har tagit oss en titt på hur ett dylikt kontrakt var formulerat. I och för sig är detta ej på något sätt enastående i sitt slag, ty alla var ju i stort sett lika – men innan vi tar vidare del av detsamma skall vi först orda något om godset som sådant.

Näsbyholm, sydväst om Skurup, är ett gammalt gods med vitt skiftande öden. Dess först kände ägare var en riddare vid namn Johan Niklasson (*Jens Nielsen Ga-*

len), fader till Lundaärkebiskopen Petrus Johanni (*Peder Jensen Galen*) som dog 1355. Därefter tillträder sonen Anders Näsbyholm. I nästa generation åter träder Anders son till – den ryktbare gil karen Tuve Galen som omnämnes bla år 1363. Denne lär ha varit mycket verksam under de år svenske konungen Albrekt sökte göra gällande de rättigheter på Skåne, som hans företrädare Magnus Smek på honom överflyttat. Tuve och ärkebiskopen slöt 1381 med Albrekt en vapenvila på ett år mellan Skåne och Sverige, men året därpå utbröt oroligheterna åter och Tuves gård Thurestorpsö i Havgårdssjön blev intagen och dess befallningsman dödad. 1386 sålde Tuve sin gård Thurestorpsö till drottning Margareta som i sin tur skänkte densamma till Lunds domkyrka och kapitel. Närmare tjugo år därefter eller närmare bestämt 1409 sålde Tuve Näsbyholm till ärkebiskopen i Lund, Jakob Geertson Grubbe, som under det följande året lade godset till ärkebiskopsbordet. Kristian III ville ej att riket skulle ”hänga hos ärkebiskopen och andra bispar” utan fattade i förening med rikets råd på allmän riksdag i Köpenhamn 1536 beslutet, att den evangeliska reformationen skulle genomföras i Danmark och kyrkans överflödiga ägodelar indragas. Dessa tillföll därvid dels adeln och dels användes de till skolväsendet och till återuppbyggandet av universitetet i Köpenhamn. Näsbyholm i sin tur föll under kronan och övergick därifrån 1574 till enskild person, landsdomaren i Skåne, Sten Bilde, som innehade gården till sin död 1585. Därefter övergick den till hans måg Sigvard Beck. 1661 finner vi Arild Svab som ägare till Näsbyholm och under Karl XI:s krig 1676–1679 led gården liksom övriga gods i Skåne många vedervärdigheter. Den danske kaptenen Kristian Henrik von Blixen ärvde Näsbyholm 1744 efter sin morbror

Göran Beck. Han lät bygga borgen 1749 och gjorde godset till fideikommiss 1756 och därefter tillföll gården Konrad von Blixen genom gifte med Margareta Finecke. Han dog 1787 och barnen antogo nu även moderns namn – och namnet *Blixen-Finecke* kom att tillhöra Näsbyholm. Äldste sonen majoren Johan Kristian von Blixen-Finecke blev ägare till Näsbyholm 1784, dog 1814 och lämnade det till sin broder generalmajoren och kommandören Karl Filip von Blixen-Finecke som 1802 blev baron, ärvde Dallung i Danmark och bidrog till sina egendomars förbättring. Han dog 1829 och den efterträdande sonen Konrad Fr Kristian von Blixen-Finecke dog hastigt ett halvår efter fadern. Han var gift med Charlotta Lovisa Gyllenkrook och de stora egendomarna mottogs nu av deras minderåriga son Axel Carl Fredrik von Blixen-Finecke. Denne bosatte sig så småningom i Danmark där han blev kammarherre och hovjägmästare. Under 1860 var han en kort tid utrikesminister uti Rottwitzska ministären. 1842 gifte han sig med friherrinnan Gustafva Charl. Ad. Sofia Ankarcrona. Detta äktenskap varade emellertid i knappa tio år då det efter diverse förtal och intriger upplöstes 1851. År 1854 ingick han nytt gifte med prinsessan Augusta Fredrika af Hessen-Cassel, syster till Christian IX:s gemål.

Det tidigare omnämnda kontraktet kom till just under denne Blixen-Fineckes tid. Som vi ganska snart finner av aktstycket var inga rättigheter tillförsäkrade torparen, endast skyldigheter:

Undertecknad A.C.F.B. von Blixen-Finecke Friherre Kammarherre hos Hans Maj:t Konungen af Danmark och Riddaren af Kongl. Danska Dannebrog's Orden, Innehafvare af Fedeicomisset Näsbyholm i Gerdslöfs socken af Wemmenhögs Härad och Malmöhus Län, Upplåter härmed

delst åt Torparen Rasmus Jönsson Torpet Simontorp vid Ternemölla, som han hittills innehaft med följande wilkor:

Torparen utgör årligen till Ternemölla Gård Följande arbete:

- a. 2:ne karledagswerken i wecken,*
- b. Lässa utköra och Sprida Gödsel på Ett Tunneland hvarhelst dett å Gårdens egor honom anvisas,*
- c. Berga Hö af Två Tunneland, Skörda Wintersäd af Ett och ett halft Tunneland samt wårsäd af Två och ett halft Tunneland,*
- d. Hemköra säd eller Hö från Marken i Fyra dagar, hwarför Fyra Dagswerken afqvitteras,*
- e. Årligen utgöra Sex Resor till Ystad eller Malmö med Lass af wigt lika med Två Tunnor Korn, eller Två och en half Tunna Hafre, och med Baklass af wigt lika med en Half Tunna Råg,*
- f. Upptaga Femton Lass Torf, med Hästwagn, och den väl Torkad till Ternemölla gård köra.*

Omförmelte arbetskyldighet utgör Torparen på egen kost och med eget Redskap jemte Wagnar och Hästar, på sätt honom anvisas och när detta påfordras. Dock skall Torparen ej hemköra mera säd eller Hö än hvad som medhinnes under de vid Litt. d. omnemnde fyra dagar. Torparen answerar sjelf Skatter, Tionde, Präst och Klockare-Rättigheter och Communala avgiften jemte arbetena af sitt Torp, äfvensom för sig sjelf, folk och egendom, samt huset iståndhålla, hvar till han likväl erhåller Täckkäppar och vigrar jemte något Timmer från Skogen såvida sådant der finnes.

Den Torpet tillagda ägorymd skall Torparen väl och försvarligen Häfda och sköta, han får icke beså mer än 2/3 deraf med säd, den öfriga delen skall han beså med klöfver eller annan Gräsart och lägga i

Träde, han skall undanrödja Sten och lägga upp gärdesgårdar, alla Torpet tillkommande Gärdesgårdar håller han årligen vid mackt. Torf, Gödsel och Foder förbjudes honom under hvad förevändning som helst att afhända Torpet, Äfwenså förbjudes honom Strängeligen att använda Halm till Eldning.

Torparen tillåtes att, då han Ordentligt utgör Hofweriet och öfriga skyldigheter för eget behof efter utvisning årligen Upptaga Tjugofem Lass Torf.

Jagt och Fiske å mina egendomar vare honom förbjudet och han får icke hålla lösa Hundar.

Under Hofweriets verkställande skall både Torparen och jemväl hans utskickade folk wisa mig och mitt folk som i mina ärenden går, hörsamt och lydnad samt i öfrigt uppföra sig höfligt och anständigt. Om Hofweriet icke genast efter tillsägelse verkställes, äger jag rätt att låta det ske för Torparens Räkning till hvad pris det kan erhållas och skall han ersätta all genom hans förwällande Uppkommen Skada.

Då Torparen Ordentligt fullgör sina åligganden erhåller han efter hvarje arbetsårs slut vid Ternemölla Gård En Tunna Råg.

Såvida Rasmus Jönsson i allt fullgör detta Contract och icke på något sätt ofredar mina skogar och ägor eller hvad annat mig tillhör, är han försäkrad om orubbadt åtnjutande af detta Contract, intill dess dett honom lageligen tillsäges; men brister han någon del mot hvad honom nu är föreskrifvet, har han brutit mot Contractet, då jag eger Rättighet att honom utan att han får tillgodonjuta fardag, genast från Torpet Skilja.

*Dallund den 12 dec. 1855
Blixen-Finecke*

Ovannämnda kontrakt gällde till 1868 – året då hoveriskyldigheten upphörde och nytt kontrakt i anledning härav utfärdades. I det nya kontraktet (*efter hoveriskyldighetens upphörande*) förutsades att för de 20 tunnland som torpet omfattade skulle ett arrende av 175 kr erläggas. Vidare ålåg det arrendatorn att varje år i trädgården plantera minst ett fruktträd samt vid torpet eller dess rågångar (*gränser*) plantera 3 träd, vilka han fick hämta vid Näsbyholm. Där emot måste han själv bekosta nya i händelse av att de planterade gick ut. För dikningsrör hade han att erlægga 5 proc ränta å rörens inköpspris. I händelse av nybyggnad på godset, föranledd av vådeld eller dylikt, var han skyldig utföra körslor och dagsverk samt vid påfordran skjutsa resande till och från Näsbyholm till annat ställe på godset mot vanlig skjutslega. Tillverkning och försäljning av brännvin var honom förbjudet. Arrendator fick icke utan godsägarens medgivande äga eller arrendera gård utom godset, inte ha någon inhyseboende eller inlogera kringstrykande personer. Vid tillsägelse från gårdskontoret skulle han utföra lagning av anvisat vägstycke. Vidare skulle han årligen på anvisat ställe vid sidan om vägen lägga upp 50 kubikfot gråsten, ”att på jordägarens bekostnad sönderslås”.

Det är alltså bara att konstatera att dåtida arrendatorers frihet var nog så starkt begränsad och några rättigheter talas det inte om. Men kanske trots allt den tidens människor levde lugnare än vi gör i våra dagar.
